

HALMAI JÁNOS (1903–1973): GYÓGYSZERÉSZETÜNK HELYZETE A SZABADSÁGHARC IDEJÉN¹

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével
Közreműködött: Kapronczay Károly és Szállási Árpád**

Az 1848-as forradalmi események egyik szülötte volt az első magyar nyelvű gyógyszerészi szaklap, a 'Gyógyszerészi Hírlap', melyet Láng Adolf Ferenc nyitrai gyógyszerész indított meg 1848. augusztus 15-én. Havonta kétszer, 15 és 30-án, ½–1 ív terjedelemben jelent meg. Egyes források 9–11 megjelent számát említik. A jelen sorok szerzője 1937-ben a Nemzeti Múzeumban hét számát tanulmányozta át, 1948-ban csak három számát sikerült megtalálni ugyanott. Tartalma élénk fényt vet a dicső emlékü 48-as időkre, ezért azt kivonatossan ismertetjük.

1. számában hivatalos miniszteri rendeleteket találunk. Az első egészségügyi osztály igazgatójának, miniszteri tanácsnoknak, egészségi tanácsnokoknak és titoknokoknak, továbbá fogalmazóknak és azok segédjének kinevezését közli. Lényeges itt Wágner Dániel gyógyszerész egészségi tanácsnokká kinevezése. – A második a Braila és Galaczban kiütött kolerajárvány megelőzését célozza. Ha a járvány hazánk felé veszi útját, ne érje készületlenül az orvosokat és a lakosokat. Az orvosok tegyenek jelentést kórházak helyzetéről, a betegszállítás lehetőségeiről, azokról, akik az orvosok segítségére lehetnek. Gyógyszertár nélküli helységekre a főorvos gyógyszert vihet nagyobb mennyiségben, számadás felelőssége mellett a járásbeli orvosok között ossza szét. Önkéntes ápolókról szintén jelentés tétessék, a tisztátalan lakóhelyeket csökkentsék és a lakosságot nyugtassák meg. – A harmadik előírja, hogy a közegészségügy jobb lábra való állítása érdekében szükséges a gyógyszerészi tanítványokra kellő figyelmet fordítani, ezért a jövőben gyógyszerésztanítvány olyan lehet, aki a 6 iskolaévet bevégezte és kellő előkészítő tudományokkal bír. A gyógyszerészet tanulási ideje 3 év. Ha elegendő képességet érez, két év múlva próbatételt követelhet. Ezt Budapesten a városi főorvos, az egyetemi vegytanár, a tanítvány főnöke, egy gyógyszerész és egy segédből alakult választmány előtt díjmentesen kell végrehajtani. – A negyedikben a közegészségügy biztosítására, a gyógyszertárak jókarban tartására elrendeli, hogy a gyógyszertárak vizsgálata évenként bizonytalan időben, díjmentesen a törvényhatóságok főorvosa által, részrehajlatlan, köztisztelőben álló gyógyszerész jelenlétében történjék. – Az ötödikben közli, hogy az egészségi osztály megbízott egy új, a tudomány jelen állapotához és hazánk jelen viszonyaihoz alkalmazott gyógyszerkönyvnek és egy új árrendszernek a kidolgozásával.

¹ Forrás: Halmi János: Gyógyszerészetünk és gyógyszerészeink helyzete a szabadságharc idejében. = *Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica* 21–22 (1961) pp. 104–142. (A tanulmányt rövidítve közöljük – a szerk. megj.)
A szerző által felhasznált források:

Baradlay János – Bársony Elemér: A magyarországi gyógyszerészet története. Bp., 1930.

Halmi János: id. Dr. zólyomi Wágner Dániel emlékezete. = Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság Értesítője, 1936. p. 235. skk.

Halmi János: Láng Adolf Ferenc emlékezete. = Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság Értesítője, 1937. 3. sz.

Halmi János: A gyógyszerészet és gyógyszerészek hazánkban a XIX. század első felében. Bp., 1955. Kandidátusi értekezés.

Horváth József Antal: Néhány szó a gyógyszerészet ügyében. = Orvosi Társ., 1848. p. 257.

Halmi János: A magyar gyógyszerészek felszabadulási törekvése 1848-ban. = Gyógyszerész, 1948. pp. 148–151.

Halmi János: Gyógyszertáraink 1848-as vonatkozásairól. = Gyógyszerész, 1948. pp. 242–244.

Közli továbbá a gyógyszertárak felállítására s azok bírhatási jogának megnyerése iránt a jövőre nézve kiadott miniszteri rendeletet. Ennek lényege, hogy új gyógyszertár felállításának kérésekor a törvényhatóság körébe tartozó gyógyszerészeket ki kell hallgatni és véleményüket, továbbá a gyógyszertárak számáról és egyéb, a gyógyszertárak felállítására befolyást gyakorló körülményekről jelentést kell tenni a minisztériumnak. Ha gyógyszertár már volt a helységben, akkor az új gyógyszertár helyét is meg kell jelölni. Ha a felállítás szükségzerű, akkor a minisztérium hirdet pályázatot egy hónapi határidő kitézésével. A törvényhatóság a folyamodványokat megvizsgálja és a folyamodók képessége, érdemessége szerint sorrendben döntés végett felterjeszti.

Nendtvich Károlyt (Nendtvich Tamás pécsi gyógyszerész fiát) vegytani tanárrá nevezte ki Eötvös József.

Teljes szövegében közli a budapesti gyógyszerészek testületének Klauzál miniszterhez intézett folyamodványát a gyakorlati gyógyszerészet ügyében és a jelen kornak megfelelő törvény alkotása tárgyában. Utána következik a miniszter válasza.

Levelek a szerkesztőhöz rovatban Voga gyógyszerész üdvözlő cikkét hozza.

Az Értesítő rovatban közli a német és osztrák gyógyszerészek lipcei nagygyűlésének időpontját; a hadügyminiszter rendeletét, mely szerint a gyógyszerészeket a mozgó nemzetőrségi szolgálattól felmenti, mert személyük a mindinkább halmozódni látszó betegségek esetében szükséges. Közli, hogy az orvosi tanács a hon és a kor szükségéhez mért gyógyszerkönyv (Dispensatorium) és árszabály (Taxa) készítésére összeült. Tagja Schmidt orvoskari dékán, Tessényi orvostudor, Sadler, Tognio, Sangaletti, Nendtvich és Wágner tanárok, Würtzler, Boór, Grünberg és Hoffmann gyógyszerészek. Benyújtották tervezetüket. Az ülésen a szerkesztő is jelen volt. – A legújabb reform következtében a hazai sorkatonaság orvosszerei szükségletét Bécs helyett magyarországi központból fedezik. – Gyógyszerészsegédi állásokat, bérelhető és áruba bocsátott gyógyszertárakat közöl.

Az Utasítóban Wágner Dániel tudatja, hogy raktárából mindenféle vegyi- és gyógyszereket szállít, továbbá Jármay Gusztáv pesti gyógyszerész áruba bocsát mindennemű vegyészeti és gyógyszerészeti készítményeket. Végül Rettig Károly pesti kereskedő nemes ércből készült gyógyszerészeti edényeit, serpenyőket, kanalakat, spatulákat, tányérkákat hirdet.

2. számban folytatja a hivatalos miniszteri rendeletek közlését: A kolerajárvány hazai elterjedésének megelőzésére, okulva az 1831. évi tapasztalatokon, rendeli a miniszter: 1. kórházakat célszerű állapotba kell helyezni, alkalmas házakat kórházzá alakítanak és lehetőleg csak szegények vegyék igénybe. 2. A főorvosok a kolerás betegeket azonnal és 14 naponként mellékelt mintát kitöltve jelentsék. 3. Segítségül vehetik a magánorvosokat is; ha nincs elég orvos, jelentsék. 4. A gyógyszertárak legyenek kellően felszerelve gyógyszerekkel, ahol gyógyszertár nincs, ott a járási orvosok, ahol ezek sincsenek, előljárók, lelkészek kapjanak készletet. 5. Az élelmiszerekre különös gondot kell fordítani és a szegényeket lássák el élelemmel. 6. Kellő számú betegápolót oktassanak ki. 7. Halottakat halottkémlés előtt ne temessenek el. 8. Nem lesz elkülönítés, erről a közönséget világosítsák fel és nyugtassák meg a kedélyeket, a járvány alatti életmódot ismertessék.

Orvosi utasítást közöl, melyben a járványt megelőző tüneteket, a kolera főalakját, a járvány kifejlését előmozdító okokat, ragálytalan voltát, gyógyszertár hiányában a legszükségesebb háziszereket, az orvos megérkezéséig nyújtandó segítséget, a kolera elleni fontosabb orvosságokat, végül a járványra vonatkozó rendőrségi szabályokat közli.

Következő cikke a budapesti gyógyszerészek testületének folyamodása báró Eötvös József miniszterhez a gyógyszerészeti oktatás és orvos-gyógyszerészeti kar létesítése tárgyában.

Voga E. Antal gyógyszerész Berzelius halála alkalmából írt megemlékező cikket.

A szerkesztői Közlekedésben bejelenti, hogy az előfizetők pénzét nem kapta meg és így lapot sem küldött; ez kellemetlenül érintette a szerkesztőt, utánaézett a postán és reméli, hogy a jövőben nem lesz panasz.

3. számában a hivatalos miniszteri rendeletekből megtudjuk, hogy a közoktatásügy szellemi és anyagi elrendezése miatt a tanév a gimnáziumokban és azok fölötti tanintézetekben november 1-

jén kezdődik. – Orvosi kari felterjesztés nyomán a sebészeti tanfolyam a következő tanévben megszűnt. – A hadügyminiszter figyelmezteti a hatóságok elöljáróit, hogy a hivatalok, elöljáróságok, hatóságok az orvosokat ne készítsék összejövelekre, egészségi szempontokból fokozott szükség van rájuk. – Minden fokozatú nemzetőrségi szolgálat alól fel vannak mentve az egyetemek és más tanintézetek tanárai, könyvtárak, múzeumok őrői, gyógyszerárak főnökei, gyakorló orvosok stb. – Voga gyógyszerész értekezik a formilkloridról, azután pedig Láng közöl egy vázlatot az ásványtan köréből, melynek tárgya az ozokerit. A budapesti gyógyszerészek kéri, hogy a heroikus szerekre az új árszabályok megjelenéséig 2–3 krajcár felárat számíthassanak. – Álláshirdetések, gyógyszerártárbejelentések és szerkesztői üzenetek a szokásos kísérők.

4. számában közli, hogy a pesti egyetem és a József ipartanoda megnyitását bizonytalan időre elhalasztották, tekintve, hogy hallgatóik a nemzet védelmére hivatottak és a terméket kórházzá alakítják. – November 1-től sebészi műtétből és táborig sebészi gyakorlatokból kisebb tanfolyam lesz. – Az állatgyógyintézetben oktatás lesz azok részére, akik táborig kovácsok akarnak lenni. – A bölcsészeti karon rövidebb tanfolyamok lesznek mennyiségtanból, gép- és természettanból, vegyészet, tűzérési, táborig erősítés, árkászat, hidászat és elemi taktikából azok számára, akik a hadi szolgálatra akarják magukat kiképezni. – Nyílt levélben közli a lipcsei gyógyszerész nagygyűlést. Vázolja a 48-as események újításait és igyekszik az eseményeket helyes szempontból megvilágítani előttünk. – A kávéról és hamisításairól ír Szentkúti Iván. – A mákonyfűstölésről Voga. – Az Utasítóban Clauder Alajos természettani üvegművest ajánlja, fitokémiai eszközeit a szerkesztő is ismeri. – Közli, hogy a kininsók 4–5 krajcárral drágábbak lettek és ezt szabad felszámítani. – Rövid nekrológot jelent be Gallini Pál aradi gyógyszerész elhunytáról.

Az 5. számban bejelenti, hogy hadi akadémia hiányában rövid tanfolyam nyílik táborig orvosok, sebészek, kovácsok és hadi szolgálatra készülők számára. A kitűnőbb végzetek tisztii állást fognak kapni. Közli a tanárok névsorát és néhány adminisztrációs tudnivalót. – Az Országos Honvédelmi Bizottmány Pesten három tagú kolerabizottságot nevezett ki. – A kinin taksája emelkedett. Takarékoskodni kell vele. – A kolerabizottság közli, hogy Pesten október 9-én, Budán 12-én kezdődött a járvány és október 30-ig nőtt. Budán 50 megbetegedés volt 25 halottal, Pesten kevesebb. – 'A kolera és bolyongásai' címen Voga Antal ír folytatásos cikket. – Az Értesítőből megtudjuk, hogy a kolera Pesten szűnőben van, ellenben Pozsony, Esztergom, Komárom tájékán kezd erősödni.

A 6. számban a bujasenyv (szifilisz) megelőzésére és abban szenvedők ingyen ápolására vonatkozó miniszteri rendeletet közli. A kéjhölgyek hatósági felügyelet alá kerülnek, a kuruszlókra ügyelni kell, a betegeket ingyen ápolják, a tisztiorvosi jelentésekben e bajra is ki kell térni. – Új árszabály jelent meg. – Nagy József nyitramegyei főorvos felhívja a szerkesztőt, hogy Tinct. febrifuga Warburgi substituta készítményét kipróbálta, sikerteljesnek találta, ezért nagyobb készlettel lássa el magát és készítményét közölje kollegáival, tekintettel a kininsók takarékosására. (Láng e felszólításnak lapjában eleget is tett.) Felkéri Lángot, hogy foglalkozzék hasonló olcsó szerek készítésével, felhívja figyelmét az Aristolochiae herba porára, a Verbena főzetére, a Rhus kérgére, a lupulinra, piperinre, salicinra. – 'Téjékozdás a könkéksav – Acidum hydrocyanicum és az azt tartalmazó gyógyszerekről' címen értekezik Láng Adolf.

A 7. és egyben utolsó szám a hivatalos miniszteri rendeletek cím alatt csupán egyet közöl. Ebből megtudjuk, hogy az újabb események és hazánk külföldtől való elzáratása egyrészt a gyógyszerek árának felszökését okozza, másrészt ezért a gyógyszerészek csak készpénzért kapnak árut. Ennélfogva a közületek ezentúl a gyógyszerek árának $\frac{3}{4}$ részét készpénzzel tartoznak kifizetni. 'A kolera és bolyongásai' című cikket folytatja Voga. 'Figyelmeztetés a gyógyfüvek kereskedői iránt' címen igen értékes gyakorlati jelentőségű, a szövetkezeti munkát propagáló nagyobb cikket közöl Láng Adolf. Kocianovich József gyöngyösi gyógyszerész nyílt levelét közli Török József pesti orvostanárhoz. Ebben kéri, hogy a 'Két magyar haza elsőrangú gyógyvizei és fürdő-intézetei' című művében a vegyszerek latin nevét is közölje. Ugyancsak ő írt Boór Károlyhoz, hogy küldje be ásványvizének és ásatási anyagának megvizsgálásáról az eredményt.

Az illetékes miniszteri osztály a legszükségesebb gyógyanyagok beszerzésével Schenhoffer Károly pesti gyógyszerészt bízta meg kellő utasítással.

A szabadságharc gyógyszerészi vonatkozásaihoz tartozik dr. Horváth József Antal fizikus cikke a gyógyszertárak államosításáról, mely 'Néhány szó a gyógyszerészet ügyében' címen jelent meg.² (...)

A tábori és polgári orvosokból álló választmány javaslatában szerepel az, hogy a minisztériumnál működő tábori közegészségügyi bizottmány egyesítessék a polgári közegészségügyi osztállyal és ebben az osztályban a három katonai egészségügyi tanácsos közül az egyik gyógyszerész legyen. Ugyancsak a választmány javasolja, hogy a magyar honban egy központi, önálló, tábori gyógyszertár állíttassék fel.

1848. október 13-án Kossuth Lajos átír a hadügyminiszterhez, hogy azonnal szüntesse meg a bécsi tábori orvosi igazgatóság befolyását a magyar hadorvosi és gyógyszerészi ügyekre.

A polgári egészségi osztály Kossuthnak küldött jelentésében a többek között írja: Az egészségügyi osztály alakítása széles bázisra állíttatott... és két számvevő az álladalmi gyógyszerészi számadásokra alkalmaztatott.

Ennek az osztálynak munkarendszeri eljárásában a tárgyak között 4. pont a gyógyszerészi ügyek.

„Biztosítani kell a honvédség gyógyszerellátását is, ezért felhívást intéz az egészségi osztály január 22-én a debreceni gyógyszerészekhez: a tábori kórházak és zászlóaljok részére megkívánható gyógyszerek biztosítása előzetes intézkedést igényelvén, – erre nézve Debrecen városában lakó és tulajdon gyógyszertárral bíró minden gyógyszerészek – ezennel felhívatnak: hogy azok, kik a szükségelt gyógyszereket kiszolgáltatni óhajtják folyó évi január 23. napján délután 4 órára a hadügyminiszteri egészségi osztály hivatali szobájában jelenjenek meg; ahol is a szükségelt gyógyszereknek elkészített jegyzéket benyújtván, ezeknek kiszolgáltatása arra fog ruháztatni ki legjutányosabb ár mellett vállalkozand.

Osztályfőnök nem létében dr. Töltényi titoknak.”

A hadügyi egészségügyi osztály január 23-án előléptetést kér tagjai számára. Legyen Töltényiből tanácsos és törzsorvos..., lépjen elő az újonnan alkalmazott Bignio gyógyszerész is.

Siker kíséri Flórt a honvédsereg gyógyszerellátásának megszervezése körül is. Sok küzdelemmel már osztályfőnöksége kezdetén keresztülvizsi, hogy a debreceni gyógyszerészek, de általában a hazai gyógyszerészek 30%-kal olcsóbban adják a gyógyszert a honvédsereg számára. Később központi gyógyszerraktárt és tábori mozgógyógyszertárakat alakít Szerényi (Weiskopf) Ignác vezetésével. Kialakít egy tábori gyógyszerészi kart is. A külföldi piacokról elzárt Magyarország honvédserege gyógyszerekben nem szűkölködött, sőt a honvédorvosok igen nagyvonalúan működtek e téren. A hadügyminisztérium egészségügyi osztályának szigorú rendeletekkel kellett megfékezni a túlzott orvosi előrelátást.

„A polgári gyógyszerészek által a zászlóaljok által kiszolgáltatott gyógyszerekről beadott számadatok megvizsgálásánál tapasztaltatott, hogy némely szerek a zászlóalji főorvosok által oly nagy mennyiségben rendeltettek meg, hogy azok nemcsak a zászlóalj szükségét túlságosan kielégítik, hanem egy gyógyszertár első felszereléséhez is elegendők lennének. Meghagyatik tehát minden tábori főorvosnak: hogy a zászlóaljok részére kívántató szereket csupán az elkerülhetetlenül szükséges mennyiségben rendeljék meg, – annál is inkább, minthogy az eféle felesleges rendelésekkel a gyógyszertárak kimerítettvén, már zászlóaljok hasonszükségei fedezetlenül maradnának; – miért is mindazok, akik jövőre ezen rendelet ellen cselekszenek, felelet terhe alá lesznek vonandók. Debrecen, február 10. 1849. Osztályfőnök: Flór Ferenc.”

A gyógyszeripar fejlődését a szabadságharc jelentősen előrevitte. Kossuth már előbb megalapította Pesten, a Károly laktanyában az első magyar gyógyszergyárat, mely Pest visszafoglalása után ismét rövid ideig működött. Próbálja megfékezni Flór a gyógyszerpazarlást is, kiadja a sereg részére engedélyezhető gyógyszerek jegyzékét; figyelme még a gyógyszeres üvegek számbavételére és visszaszármaztatására is kiterjedt. A gyógyszerek közül egyedül a kininnel van baj, melynek ára hihetetlenül magasra szökik fel; Flór igyekszik kininpótszereket

² Orvosi Tár, 1848. pp. 257–268.

kerestetni. Megszervezi az orvosok tépéssel, kötszerrel való ellátását. Rendszeres adakozásra szólította fel a honleányokat. Felszólítása olyan nagy visszhangra talált, hogy a szabadságharc folyamán az ország asszonyai és leányai lelkesen készítették, gyűjtötték a tépést és a kötözőszereket.

A magyar hadsereg egészségi ügyvitelének vezérfonalában a gyógyszerészi ügyvel kapcsolatban olvashatjuk:

„A középponton egy gyógyszertár állítatik fel, melynek nagyobbserű raktárának segedelmével minden hadtest részére egy mozgó gyógyszertár fog felszereltetni. Egy ilyen mozgó tábori gyógyszertár a már életbe léptetett mozgó kórházak raktárával szintén táborba szállítattott s ezzel együtt a fővezérkari törzsorvos rendelkezése alá bízott.”